

Katarzyna Leokajtis

Kształtowanie się postaw punitywnych (na przykładzie studentów politologii i pedagogiki trójmiejskich uczelni)

Kara i karanie są głęboko zintegrowane z kulturą kręgu cywilizacyjnego w danym społeczeństwie w określonym czasie historycznym. Większość kar, które otrzymujemy, pochodzi od ludzi, dlatego też określane są karami społecznymi¹.

Na kształtowanie się postaw punitywnych społeczeństwa i jego jednostki mają wpływ pośredni bądź bezpośredni czynniki społeczno-kulturowe. Kultura wpływa na postawy człowieka dyktując, co jest dobre a co złe. Kultury jednowartościowe uznają tylko to, co jest zgodne z ich zasadami i to jest jednocześnie preferowane i nagradzane. To, co jest z ideałem niezgodne, jest odrzucane i karane. Kultury jednowartościowe, podobnie jak kultura stabilności (*versus* kultura zmienności) i kultura kolektywistyczna (*versus* indywidualistyczna) dążą do wdrukowania w ludzką świadomość pożądanego wzorca zachowania się².

Na tożsamość aksjologiczną społeczeństwa i poszczególnej jednostki mają wpływ zarówno dyspozycje osobowościowe (czynniki indywidualne) do pewnych postaw, jak i określona kultura społeczna³ (czynniki społeczne):

czynniki makrospołeczne (środowisko wspólne):

- 1) Ustrój państwowy,
- 2) System prawny.

W aspekcie mikrospołecznym (środowiska własnego) mogą wpływać następujące czynniki:

- 3) Normy polityczne,
- 4) Normy religijne i moralne,
- 5) Styl wychowania – rodzina.

---

¹ S. Mika, *Skuteczność kar w wychowaniu*, Warszawa 1969, s. 119–121.

² W. Łukaszewski, *Szanse rozwoju osobowości*, Warszawa 1984, s. 64–65.

³ J. Utrat-Milecki, *Podstawy penologii. Teoria kary*, Warszawa 2006, s. 46.

Psychologia potwierdza, że rozwój człowieka i kształtowania się postaw, to „efekt splatania się wielu czynników biologicznych i społecznych i ich niezliczonych interakcji”⁴. Robert Plomin w swej publikacji pt. *Nature and Nurture* (1990) stwierdził, że przyczyny zachowania mają dwa przesłania: naturę (dziedziczną biologicznie) i wychowanie (dziedziczone społecznie)⁵.

Zróźnicowanie osobowości powoduje, że osoby o określonych cechach są bardziej podatne na kształtowanie się określonych postaw. Obok uwarunkowań kulturowych, łatwość wywoływania dążeń do zemsty i odwetu związana jest z określonymi własnościami osobowości. Analizę osobowości takich osób (Kaligula, Hitler, Stalin) przedstawił Erich Fromm wskazując jednocześnie, że okoliczności społeczno-polityczne czasów ich dyktatur wraz normami prawnymi, akceptowanymi przez większość społeczeństwa, dawały im możliwość przejścia władzy⁶.

Postawa jest (zgodnie z poglądami wielu autorów: np. S. Nowaka, T. Mądryckiego, W. Prężyny) strukturą składającą się z trzech elementów:

- poznawczego (wiedza),
- emocjonalnego (uczucia),
- behawioralnego (zachowanie).

Zachowanie człowieka w przypadku postawy punitywnej wyznacza potępienie lub przyzwolenie na zachowania dewiacyjne.

Postawy ludzi w zakresie ich stosunku do kar i karania określają dwa wymiary: punitywność i permissywność⁷.

Przedstawiane w literaturze ujęcia kar i karania przez badaczy z różnych dyscyplin naukowych: psychologów; penologów, socjologów, pedagogów – skłoniły mnie do przyjęcia własnej definicji postawy punitywnej – jako indywidualnej, względnie stałej postawy (właściwości osobowości człowieka) akceptującej istnienie kary i stosowanie jej w relacjach międzyludzkich.

Przedmiotem postawy punitywnej są czyny naganne, czyny zabronione prawem, czy-ny wątpliwe moralnie – czyli czyny dewiacyjne.

Permissywność objawia się postawą tolerancyjną, brakiem sprzeciwu wobec zachowań dewiacyjnych a także brakiem zapobiegających, takich jak np. perswazja⁸. Zachowanie takie skutkuje to brakiem kary lub zmniejszoną sankcją⁹. Postawa permissywna przyjmo-

⁴ A. Brzezińska, J. Trempała, *Wprowadzenie do psychologii rozwoju*, [w:] *Psychologia*, red. J. Strelau, tom 1, Gdańsk 2003, s. 246.

⁵ A. Pervin Lawrence, P. John Oliver, *Osobowość. Teoria i badania*, Kraków 2002, s. 341.

⁶ H. Pietrzak, *Agresja – konflikt – społeczeństwo*, Tychyn 2000, s. 28–31.

⁷ „Punitywny” – karzący, karny, dotyczący kar (łac. *punire, poena* – od słowa „kara”); „permissywny” – prawny, socjol.: tolerancyjny, pobłażliwy, fakultatywny; etym. – fr. *permissif*, „zezwalający” od łac. *permittere* „pozwalać”) – według *Słownika wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych* Władysława Kopalińskiego, <http://www.sloownik-online.pl>, 24.04.2009.

⁸ A. Bandura, R. H. Walters, *Agresja w okresie dorastania. Wpływ praktyk wychowawczych i stosunków rodzinnych*, Warszawa 1968, s. 55–56.

⁹ H. Machel, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej. Studium penitencjarno-pedagogiczne*, Kraków 2007, s. 30.

wana pod wpływem zasad humanitaryzmu i wyraża się również w uznawaniu osobie naruszające normy społeczne – praw i przywilejów należnych każdemu człowiekowi¹⁰.

Postawa jednostki kształtuje się pod wpływem własnego doświadczenia (na podstawie uprzednio ukształtowanych postaw) oraz doświadczenia społeczeństwa. Zróżnicowania postaw wobec karania mogą wynikać z posiadanych kompetencji zawodowych np. pracowników wymiaru sprawiedliwości, pedagogów, psychologów itp.) oraz z osobistych doświadczeń bądź obserwacji danego zjawiska. Wiedza o patologii społecznej może być wiedzą „zimną” naukową, deskryptywną – lub wiedzą „gorącą” stanowiącą przekonania, sądy, stereotypy o dewiacji a zdobytą przez osobiste doświadczenie bądź przez społeczeństwo. Rozwój nauk społecznych przyczynia się o wzbogacenie w społeczeństwie i jednostce wiedzy o zjawisku przestępczości, przez co zmienia się również stosunek emocjonalny wobec przestępców czy osób naruszających normy obyczajowe i moralne. Nastawienie humanitarne zastępuje pragnienie odwetu (za: M. Lewicka, 1978; H. Sęk, 1980; J. Koziński, 1977)¹¹.

Kompetencje zawodowe mogą się wiązać z poziomem empatii osób osadzających¹². Z przeprowadzonych badań przez D. Schmidta (1998, 2001) na polskim personelu więziennym wynika, że poziom empatii jest zdecydowanie wyższy u wychowawców i kierownictwa zakładu niż u strażników¹³. Z drugiej strony występuje zjawisko przedpercepcyjnej aktywizacji często powtarzanego schematu, która jest odpowiedzialna między innymi za „skrzywienia zawodowe” w spostrzeganiu ludzi, powodujące, że np. policjanci widzą więcej przestępców¹⁴.

System ustrojowy państwa kształtuje postawy punitywne oddziałując na ludzi w skali makrosocjalnej. Jest to spowodowane „nieświadomą” adaptacją jednostki do określonego środowiska, w którym żyje.

Kurt Lewin wyróżnił trzy style sprawowania władzy w grupie: autokratyczny (gdzie najczęściej stosowane są kary jako wzmocnienie); demokratyczny i *laissez faire* (liberalny, w którym przywódca pozwala grupie robić to na co ma ochotę)¹⁵.

Istotne znaczenie na kształtowanie się postaw punitywnych społeczeństwa mogą mieć następujące czynniki makrosocjalne:

- centralizacja instytucji władzy, co się wiąże z silną, o dużym, niepodlegającym kontroli społeczeństwa zakresie władzy;

¹⁰ W. Poznaniak, M. Pacyga-Ustrzycka, *Kompetencje zawodowe a postawa punitywności wobec dewiacji w społecznym zachowaniu się*, [w:] *Studia nad uwarunkowania i regulacją agresji interpersonalnej. Sprawozdania z badań i rozprawy*, red. A. Frączek, Wrocław 1986, s. 331.

¹¹ Ibidem, s. 331.

¹² Badania są niejednoznaczne, jeżeli chodzi o stwierdzenie: czy empatia jest wrodzona czy można się jej nauczyć.

¹³ H. Machel, *Więzenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2006, s. 90.

¹⁴ M. Lewicka, B. Wojciszke, *Wiedza jednostki i sądy o świecie współczesnym*, [w:] *Psychologia. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, red. J. Strelau, Gdańsk 2005, s. 44.

¹⁵ Ewa Cierniak-Szóstak, http://www.exbis.com.pl/strony_www/vademecum/vademecum.php?dzial=25, 31.07.2009.

- brak wolności obywateli spowodowany ograniczeniami, zagrożeniami i systemem prawnym obwarowany wysokimi karami;
- niezgodność decyzji władz z potrzebami społeczeństwa.

Powyższe czynniki sprzyjają rozwijaniu się w społeczeństwie poczucia zagrożenia i niepewności oraz wrogiego nastawienia, które może być przemieszczane na inne obiekty¹⁶. Wpływają one negatywnie na kształtowanie się cech osobowości, takich jak autonomiczność jednostki oraz na stosunek jednostki do innych ludzi określanych na jednym biegunie jako altruizm (prospołeczność) i na przeciwnym – jako agresja lub wycofanie¹⁷. W społeczeństwie o wysokim poczuciu zagrożenia rośnie podejrzliwość i brak zaufania do obcych, co skutkuje z kolei brakiem tolerancji dla innych, w tym dla osób przejawiających zachowania dewiacyjne, wzrastają postawy represyjne, polegające na braku akceptacji dla liberalnej polityki karnej, na domaganiu się zaostrzenia kar. Wysokie poczucie zagrożenia wzmacnia alienację osobistą oraz polityczną. Obywatele ograniczają swoją wolność (swobodę poruszania się i kontaktów międzyludzkich oraz aktywnego udziału w życiu politycznym) z nadzieją na poprawę bezpieczeństwa¹⁸. Badania nad alienacją polityczną w Polsce w latach 90. wykazały, że osoby wyalienowane preferują ład autorytarny (K. Korzeniowski, 1995). Są oni przekonani, że surowość kar jest najlepszą metodą na zmniejszenie przestępczości¹⁹. Podobny wymiar do „poczucia zagrożenia” – „unikanie niepewności” – przyjął Geert Hofstede (2001)²⁰. Wysoka wartość unikania niepewności oznacza według G. Hofstede narzucanie obywatelom ideologii w celu niedopuszczenia do ich samostanowienia, ze względu na ewentualny ich „zły wybór”. Przeciwny, niski, wymiar unikania niepewności odnosi się do demokracji, gdzie obszar wartości należy do autonomicznych wolności i oznacza wielorodność. Badania przeprowadzone w latach 90. wykazały, że Polska obok takich krajów, jak Grecja, Portugalia (przynależą także inne państwa Europy i Ameryki Łacińskiej), należy do czołówki krajów unikających niepewności (badania przeprowadzone przez: Thomas, 2002; Mohl, 2003)²¹.

Spoleczne postawy punitywne kształtowane są przede wszystkim przez czynniki natury emocjonalnej. Społeczne postawy wobec patologii społecznej nie są statyczne. Jednocześnie wzrost poczucia zagrożenia prowadzi najczęściej do wzrostu punitywności. To jednak, jak postrzegana jest dewiacja, zależy nie tyle od „rzeczywistego” stanu tego zjawiska, ale od tego, w jaki sposób jest ono publicznie prezentowane²². Temat

¹⁶ I. Nowakowa, *Struktura społeczna a postawy*, [w:] *Teorie postaw*, red. S. Nowak, Warszawa 1973, s. 301–302.

¹⁷ Ibidem, s. 300.

¹⁸ J. Widacki, *Polscy politycy o bezpieczeństwie (między demokracją a demagogią)*, [w:] *Mit represyjności. Albo o znaczeniu prewencji kryminalnej*, red. J. Czapska, 2002, s. 92.

¹⁹ Ibidem, s. 93.

²⁰ P. Boski, *Psychologia międzykulturowa*, Roz. 3, wersja elektroniczna, s. 36–37.

²¹ Ibidem, s. 40.

²² K. Krajewski, *Punitywność społeczeństwa polskiego*, [w:] *Mit represyjności. Albo o znaczeniu prewencji kryminalnej*, red. J. Czapska, Kraków 2002, s. 176.

„walki z przestępczością” często jest wykorzystywany podczas kampanii politycznych. Wyborcom prezentowana jest polityka zaostrzenia kar w celu poprawy ładu i porządku publicznego²³. W tym przypadku duże znaczenie ma, czy kandydujący politycy poddani są bezpośrednio wpływom poglądów elektoratu, czy też o polityce karnej decydują wyłącznie eksperci (prawnicy, pedagodzy, psychologzy). Przykładem może być odmowa brytyjskiego parlamentu dotycząca przywrócenia kary śmierci, mimo że 70% wyborców ją popierało, jak to wykazywały badania opinii społecznej konsekwentnie od czasu zniesienia tej kary w Wielkiej Brytanii w 1965 r. W przypadku takich państw, jak Finlandia i Wielka Brytania, centralizacja władzy administracyjnej ułatwiła „niedemokratyczne” planowanie i koordynację systemu sprawiedliwości karnej w przeciwieństwie do stanu USA Kalifornii, gdzie obowiązuje bardzo restrykcyjny system kar, powiązany z system władzy zdecentralizowanej. Sukces polityki karnej zależy również od tego, czy idee polityków zyskują wiarygodność w oczach społeczeństwa i akceptację funkcjonariuszy systemu sprawiedliwości karnej. W kulturze europejskiej sukces ten zależy od uwzględnienia w polityce karnej zasady oskarżenia i odwetu w celu utrzymania proporcjonalności orzekanych wyroków i zaufania społeczeństwa do przedstawicieli systemu sprawiedliwości karnej. Polityka taka jest realizowana w Finlandii²⁴.

Wpływ czynników emocjonalnych na poglądy w sprawie surowości karania potwierdza „hitpoteza Marshalla”. W orzeczeniu Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych dotyczącym konstytucyjności kary śmierci sędzia Thurgood Marshall stwierdził w swojej opinii, że jednym z podstawowych czynników leżących u podstaw poparcia większości ludzi dla kary śmierci jest absolutny brak wiedzy na temat podstawowych faktów związanych z ową karą dotyczącą naukowych podstaw o generalnoprewencyjnej skuteczności kary śmierci (por. np. Sarat, Vidamr, 1976; K. Krajewski, 1990)²⁵. Osoby deklarujące nawet jednoznacznie poparcie dla utrzymania kary śmierci w ustawodawstwie, niekoniecznie w konkretnym przypadku akceptują jej orzekanie w praktyce, a tym bardziej wykonanie (por.: np. Ellsworth i Ross, 1983; K. Krajewski 1990)²⁶.

Wysoka punitywność będąca wynikiem kształtowania przez system państwa „ładu i porządku” konserwatywnych i nietolerancyjnych postaw społecznych w propagandzie politycznej znajduje odzwierciedlenie w ustawodawstwie karnym i praktyce wymiaru sprawiedliwości przewidującej określone rodzaje kary i sposoby wykonania orzeczonych kar (J. Jasiński, 1973, 1984)²⁷. Prawo karne jest wówczas traktowane jako *prima ratio*²⁸.

²³ M. Melezini, *Punitywność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*, Białystok 2003, s. 568.

²⁴ A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Warszawa 2006, s. 66–67.

²⁵ K. Krajewski, op.cit., s. 177–178.

²⁶ Ibidem, s. 186.

²⁷ Ibidem, s. 182.

²⁸ M. Melezini, op.cit., s. 569.

„Prawo, a zwłaszcza prawo karne jest wyrazem aksjologii określonego społeczeństwa i państwa w aspekcie ustawodawczym (*in abstracto*) oraz procesowym (*in concreto*)” (T. Szymanowski, 1992). Z aksjologicznymi podstawami prawa karnego ściśle związane jest zagadnienie społecznego niebezpieczeństwa, co prowadzi do uznania, że społeczne niebezpieczeństwo jest kategorią z dziedziny moralności (A. Zoll, 1992)²⁹. Sfery moralności i religii były i są nieodłącznie związane z dziedziną prawa. Zawierają reguły odnoszące się do ludzkiego zachowania, ale dopiero od czasów Thomasiusa (1655–1728) wyodrębniono etykę, prawoznawstwo i politykę³⁰. Po okresie prywatnej zemsty z czasem kara wiąże się z kultem religijnym i nabiera dodatkowych sankcji³¹. Stanowi o tym np. teoria odwetu boskiego Stahla będącym przykładem racjonalizacji kary państwowo-teologicznej. Za prekursorów tej teorii można uznać św. Augustyna i św. Tomasz z Akwinu. Kara w ich ujęciu była narzędziem pokuty, która przywracała grzesznikowi łaskę boską. Przepięstwo było czynem obrażającym Boga (bogów), musiała ono orzeczone bezwarunkowo. Przepięstwo określane było grzechem, a przestępca – bezbożnym. Tę cechę przepięstwo w zupełności nie zatraciło do dnia dzisiejszego. Nadal w wielu państwach islamu (model państwa teokratycznego³²), gdzie nie istnieje podział na prawo świeckie i religijne, służą one uzasadnieniu *ius puniendi*³³.

Postawy studentów politologii i pedagogiki wobec kar i karania

Celem moich badań było poznanie postaw studentów Uczelni Trójmiasta wobec kar i karania. Badania zostały przeprowadzone w 2008 roku. Badania miały wykazać, jakimi cechami demograficznymi charakteryzują się osoby wysoko i niskopunitywne. Część przeprowadzonych badań dotyczyła związku postawy punitywnej młodzieży studenckiej z niektórymi niezależnymi zmiennymi demograficznymi: 1. płcią badanych; 2. poglądami politycznymi; 3. religijnością; 4. stopniem osobistego poczucia bezpieczeństwa; 5. stylem wychowania rodziców. W badaniach wzięło udział łącznie 452 osoby, w tym 277 kobiet i 175 mężczyzn studentów resocjalizacji i politologii trybu stacjonarnego i niestacjonarnego z Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej i Szkoły Wyższej Ateneum w Gdańsku. Średnia wieku badanych osób wyniosła 24 lata.

W przypadku tych pytań nie formułowano konkretnych hipotez badawczych, a postawione pytania potraktowano jako problemy eksploracyjne. Oto pytania tej grupy i odpowiedzi na te pytania:

²⁹ R. Zawłocki, *Pojęcie i funkcje społecznej szkodliwości czynu w prawie karnym*, Warszawa 2007, s. 67–102.

³⁰ J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2005, s. 70–72.

³¹ W. Szewczuk, *Sumienie. Studium psychologiczne*, Warszawa 1998, s. 119.

³² Teokracja (gr. *theós* – bóg, *kratós* – władza) – doktryna polityczna, według której władzę państwową sprawują kapłani.

³³ J. Warylewski, op.cit., s. 350–351.

1. Czy (badane) kobiety różnią się od (badanych) mężczyzn pod względem poziomu deklarowanej akceptacji dla kary?

Lp.	Płeć	N	Średnia	Test t	Poziom istotności statystycznej α
1.	Kobiety	277	90,81	2,42	0,02
2.	Mężczyźni	175	94,90		
Razem		452			

Badane kobiety przejawiają zdecydowanie niższe nasilenie postawy punitywnej niż badani mężczyźni, którzy wykazują wyższą akceptację kary i prawdopodobnie większą skłonność do karania.

2. Czy postawa punitywna różni w sposób statystycznie istotny osoby popierające różne opcje polityczne?

Lp.	Orientacja polityczna	N	Średnia	Test F	Poziom istotności statystycznej α
1.	Prawicowa	82	96,6	7,41	0,001
2.	Lewicowa	51	90,4		
3.	Liberalna	140	87,5		
4.	Obojętna	167	95,4		
Razem		440			

Najbardziej punitywną postawę przejawiają osoby przyjmujące polityczne poglądy prawicowe, a najmniej nasiloną punitywność – zwolennicy opcji liberalnej, w następnej kolejności – lewicowej.

4. Czy przekonania religijne badanych osób wiążą się z nasileniem ich postaw punitywnych?

Lp.	Religijność	N	Średnia	Test F	Poziom istotności statystycznej α
1.	Wierzący i praktykujący	190	91,9	0,69	0,50 (nieistotny)
2.	Wierzący i niepraktykujący	179	93,6		
3.	Niewierzący	67	91,2		
Razem		436			

Nie ma istotnego związku pomiędzy religijnością badanych a ich skłonnością do akceptacji kary.

5. Czy poczucie osobistego bezpieczeństwa wiąże się z postawą punitywną badanych osób?

Lp.	Poczucie bezpieczeństwa	N	Średnia	Test F	Poziom istotności statystycznej α
1.	Bardzo wysokie	58	92,5	0,19	0,94 (nieistotny)
2.	Wysokie	202	93,3		
3.	Przeciętne	162	91,9		
4.	Niskie	20	91,2		
5.	Bardzo niskie	1	89,0		
Razem		443			

Nie stwierdzono znaczącego statystycznie związku między stopniem deklarowanej punitywności a poczuciem osobistego bezpieczeństwa.

7. Czy styl wychowania przez rodziców wiąże się i w jaki sposób z postawą punitywną badanych osób?

Lp.	Styl wychowania	N	Średnia	Test F	Poziom istotności statystycznej α
1.	Bardzo surowy	12	102,4	2,42	0,03
2.	Surowy	46	97,1		
3.	Surowy i łagodny zarazem	215	92,8		
4.	Łagodny	145	89,8		
5.	Bardzo łagodny	25	91,3		
Razem		444			

Osoby, których rodzice przejawiali wobec nich łagodny styl wychowania wykazują też najniższą skłonność do punitywności. Osoby wychowywane bardzo surowo i surowo przejawiają znacząco wyraźniejszą tendencję do akceptacji kary.

Analiza wykazała, że statystycznie znaczącymi okazały się związki postawy wysokopunitywnej z:

- płcią badanych,
- orientacją polityczną,
- stylem wychowania rodziców.

Nieistotnymi statystycznie okazały się związki pomiędzy postawą wysokopunitywną z religijnością i poczuciem osobistego bezpieczeństwa.

Podsumując, można stwierdzić, że sobą wysokopunitywną jest najczęściej mężczyzna, osoba o prawicowych poglądach, surowo wychowywana. Osobą niskopunitywną to – bardziej kobieta, osoba będąca zwolennikiem opcji liberalnej lub lewicowej, średnio zamożna, wychowywana w stylu łagodnym.

Wyniki powyższych badań z reguły są zgodne z innymi dokonywanymi badania innych autorów dotyczących różnic rygorystycznie kobiet i mężczyzn. Więcej jest kobiet w grupie osób niskopunitywnych niż mężczyzn. Większość psychologicznych różnic pomiędzy mężczyzną i kobietą jest rezultatem zróżnicowania kulturowych wymagań wobec płci (za: Kagan, 1991). Społeczne oczekiwania dotyczące stosowności określonych zachowań mężczyzn i kobiet w danej kulturze nazywane są wzorcami roli płci³⁴. Whitting i Edward (1973) uważają, że „kobiecość” i „męskość” w stereotypach społecznych różnią się położeniem jednostki na takich kontinuuach, jak aktywność – pasywność, dominacja – uległość, opiekuńczość – agresywność. Postawy te kształtują się w procesie socjalizacji (za: White, 1983)³⁵. O sile skłonności do karania decydujący ma wpływ poziom empatii kobiet i mężczyzn. Badania np. Józefa Rembowskiego potwierdzają powszechną opinię, że kobietą wykazują wysoki jej poziom³⁶.

Podobnie potwierdzają się wyniki badań dotyczące wyznawanych poglądów politycznych, co wiąże się często z wyznawanym światopoglądem³⁷. Światopogląd człowieka pozostaje w związku z innymi elementami jego osobowości. Osoby o tzw. autorytarnej osobowości (R. Altemeyer, 1988) są podatne na idee głoszące nierówność ludzi tj. na przekonania antydemokratyczne (por.: teoria społecznej dominacji – J. Sidanius, 1993; J. Sidanius i F. Pratto, 1993)³⁸. Autorytaryzm charakteryzuje postawa uległości wobec władzy, autorytarnej agresji (bezinteresownej chęci szkodenia innymi, przede wszystkim tym, którzy mogą nie podobać się uznanym autorytetom i konwencjonalizm (podporządkowanie normom panującym w danej społeczności)³⁹. Osoby takie przyjmują postawę kratycką, dążą do dominacji nad innymi, do zdobycia władzy przy użyciu środków przymusu i zachęty. Częściej niż inne osoby stosują wzmocnienia pozytywne i negatywne⁴⁰.

Wyniki badań wskazują na istotność statystyczną w postawach punitywnych w zależności od przyjmowanych poglądów politycznych przez osoby badane. Najbardziej punitywną postawę przejawiają osoby o poglądach prawicowych oraz obojętnych politycznie, a najmniej nasiloną punitywność – zwolennicy opcji liberalnej, w następnej kolejności – lewicowej.

Badania Farina i in. (1972) oraz M. Rokeach'a (1951) wykazały, że restrykcyjność postaw (dogmatyzm) określony jest nie tylko treścią poglądów lecz sposobem, w jaki te poglądy są wyrażane i ich nasileniem. Dogmatyczny może być lewicowiec i prawicowiec.

³⁴ A. Frączek, L. Kirwil, *Identyfikacja ze społecznymi wzorcami płci a agresja u dzieci*, [w:] *Studia nad uwarunkowania i regulacją agresji interpersonalnej. Sprawozdania z badań i rozprawy*, red. A. Frączek, Wrocław 1986, s. 47.

³⁵ Ibidem, s. 49–50.

³⁶ J. Rembowski, *Empatia. Studium psychologiczne*, Warszawa 1989, s. 208–211.

³⁷ Światopogląd rozumieć można jako uogólniony obraz świata, czyli innymi słowy, jako zespół twierdzeń ogólnych o tym, jaki jest świat (S. Osowski, 1967).

³⁸ J. Reykowski, *Psychologia polityczna*, [w:] *Psychologia*, t. 3, red. J. Strelau, Gdańsk 2005, s. 389.

³⁹ Idem, *Z zagadnień psychologii motywacji*, Warszawa, 1970, s. 218.

⁴⁰ J. Kozielecki, *Człowiek wielowymiarowy*, Warszawa 1996, s. 220–222.

wiec, katolik i antykatolik itp. Osoby dogmatyczne dzielą system poznawczy na dwie części – system poglądów uznawanych (*beliefs*) i system poglądów odrzucanych (*disbeliefs*)⁴¹. Stwierdzono również, że osoby o skrajnych poglądach lewicowych i prawicowych są bardziej punitywne niż osoby o średnim nasileniu postaw politycznych. Różnica między lewicowymi a prawicowymi ekstremistami zaznaczyła się natomiast w rodzaju preferowanych kar. Osoby o orientacji lewicowej opowiadały się za karami jawnymi, zaś osoby o orientacji prawicowych – za karami skrywanymi. Odpowiada to sposobowi wyrażania emocji przez ludzi o poglądach lewicowych będącymi typem humanistycznym osobowości, który łatwiej wyraża swoje emocje oraz nadmiernej kontroli w ekspresji emocji typów osobowościowych normatywnych, zorientowanych prawicowo⁴².

Postawy i system wartości kształtują się w szczególności w relacjach rodzinnych, tzn. zależne są od „pozycji dziecka w rodzinie”. Wyniki badań są jednoznacznie wskazują, że styl wychowania w rodzinie ma duże znaczenie w kształtowaniu się postaw punitywnych. Osoby rygorystycznie wychowywane wykazują tendencje do surowego oceniania ludzi i akceptacji stosowania kar. I przeciwnie, osoby wychowujące się w rodzinie o łagodnym stylu wychowania nie przejawiają tendencji do stosowania kar. Wyniki potwierdzają, że przyczyny stosowania kar w rodzinie zależne od tradycji wychowawczej oraz akceptowania idei wychowawczych opartych na karach (por. I. Obuchowska⁴³; A. Podgórecki⁴⁴). Potwierdza to tym samym teorię Reissa, że „przemoc rodzi przemoc” tzn. skutki przemocy wobec dzieci mają charakter wielopokoleniowy.

⁴¹ J. Reykowski, *Autorytaryzm a agresja wobec swoich i obcych*, [w:] *Człowiek i agresja. Głosy o nienawiści i przemocy. Ujęcie interdyscyplinarne*, red. Jurasz-Dudzic Ł., Warszawa 2002.

⁴² U. Jakubowska, *Preferencje polityczne. Psychologiczne teorie i badania*, Warszawa 1999, s. 69.

⁴³ K. Marzec-Holka, *Nie będziesz bił dziecka swego! Studium z zakresu profilaktyki społecznej*, Bydgoszcz 1996, s. 57.

⁴⁴ S. Mika, *Skuteczność kar w wychowaniu*, Warszawa 1969, s. 16–17.